

Maarten J. Aalders. *Toespraak op de afscheidsavond van de Handwegkerk 5 april 2013*

Bij de presentatie van Maar waarlijk, zou god op de aarde wonen? Bij het afscheid van de kerk aan de Hand naar Leiden (Amstelveen 2013)

Geachte aanwezigen,

Onlangs las ik in een plaatselijke courant dat de Paaskerk zich de status van kandidaat-rijksmonument heeft verworven. Het is zo als ik al eerder heb gezegd: wij, als gebruikers van de Handwegkerk, wij gaan erop vooruit. Vanuit dit vervallen gebouw naar een Rijksmonument.

Maar in diezelfde tijd hoorde ik over het beleid van een Amerikaanse kerk, die er welbewust voor koos niet in gebouwen te investeren, maar deze te huren. Men had teveel ellende gezien waar een beweging een organisatie werd, waar een tent werd vervangen door een gebouw van steen of kristal. Vandaar dat men liever een gebouw huurde, indachtig de woorden van de Hebreënbrieff: Wij hebben hier geen blijvende kerk, maar zoeken de toekomstige. Jezus had geen ook geen kerkgebouw om in te preken. Zijn leven begon in een stal en eindigde aan een kruis. Een monument, zelfs een rijksmonument.

Maar goed, het is zoals het is. Wij, christenen in Amstelveen, hebben kerkgebouwen gebouwd. Maar of je er blij mee moet zijn dat de overheid zich met je kerkgebouw bemoeit? Ik houd de overheid liever op veilige afstand en heb daar allerlei goede redenen voor, meen ik. Die werden bevestigd toen ik me de laatste maanden verdiepte in de geschiedenis van de eerste gereformeerden in de gemeente Nieuwer-Amstel, zoals onze gemeente vroeger heette.

Gereformeerden vallen in Nieuwer-Amstel aan te wijzen vanaf 1835. Niet dat er toen al een eigen kerk was. Zwervers waren het, die eerste gereformeerden in Amstelveen. Zij reisden heel wat af, sommigen naar Amsterdam (1835), anderen naar Uithoorn (1852), of naar de Haarlemmermeer (1856). In diezelfde tijd begonnen ze hier in Amstelveen voor zichzelf, in een boerderij in de buurt van de Sportlaan (1856), buiten alle kerkelijke kaders om. Volgens de burgemeester werd er zelfs gedoopt! Ze trokken zich toen al weinig aan van kerkelijke formaliteiten, die Amstelveense gereformeerden. En ik heb wel eens de indruk dat er nog niet veel veranderd is. Maar in 1865 ontstond er een officiële kerk in Amstelveen. Aanvankelijk kerkte men in een koetshuis (1865), zeg maar: een garage die voor de gelegenheid iedere zondag omgebouwd werd. Vanaf 1866 kon men beschikken over een eigen kerkgebouw, dat in 1899 vervangen werd door het huidige kerkgebouw. Over die eerste periode gaat de brochure die ik onlangs heb geschreven en vanavond voor u beschikbaar is.

Waarom waren ze er eigenlijk, die gereformeerden? Omdat er hervormden waren. Zo simpel is het. Zonder hervormden geen gereformeerden. Beter: Zonder Nederlandse Hervormde Kerk geen gereformeerden. Deze naam, de Nederlandse Hervormde Kerk, is officieel in gebruik sinds 1816. Toen werd de bestaande kerk gereorganiseerd, allerlei ontwikkelingen die zich sedert 1800 hadden voorgedaan, kregen nu organisatorisch hun beslag. Nog veel meer dan in de tijd van de Republiek

werd de kerk instrument in handen van de overheid. Nederland heeft nooit een staatskerk gehad, maar als het er ooit op leek, dan tussen 1816 en 1848. Of in ieder geval: een staatsgodsdienst. Want wat Willem I met de aloude vaderlandse kerk deed, deed hij ook met de Lutherse en Remonstrantse kerk: deze naar zijn hand zetten. Het liefst had hij alle kerken, inclusief de katholieke, in één organisatie ondergebracht. Dat betekende, grofweg, twee dingen. Het had gevolgen voor het predikantencorps, en het had gevolgen voor de sfeer in de kerk.

Een predikant was in die tijd een ambtenaar in dienst van Willem I, later Willem II. Een beroep liep dan ook altijd over Den Haag, dat twee ministeries had die zich met godsdienst bezighielden: een Departement voor hervormde en andere erediensten, en een departement voor katholieke eredienst. Predikanten en priesters waren belangrijke pionnen in handen van de overheid om het land te besturen en het volk rustig te houden.

Het christendom dat toen ontstond sloot naadloos bij die functie van de kerk aan: het had een duidelijk middle of the road karakter, midden op de weg, niet te veel naar links, niet te veel naar rechts. Vlees noch vis. Politiek niet, en theologisch niet. Geen theologische disputen, geen gereformeerde scherpelijperij, een pluriforme kerk, het vaderland moest opgebouwd worden, we zijn allemaal kinderen van één vader, toch?

Vanaf 1816 hadden we dus een nieuwe kerkelijke organisatie. En er verscheen nog wat nieuws in dat jaar: een nieuw randschrift op de gulden: God met ons! Willem I had het goed voor elkaar. De kerken had hij in zijn broekzak en God in zijn portemonnee. Aan dit christendom kon je je geen buil vallen, en de burgerlijke overheid was er rijk mee. Een kerk in dienst van de burgerlijke overheid. Een verburgerlijkte kerk dus. Een verwaterd christendom, volgens sommigen.

Niet iedereen was daarmee gelukkig, er brak opstand in de kerk uit (1834), overal in het land ontstonden afgescheiden groepen, en men greep terug op de oude benaming: Gereformeerde Kerk. Althans, dat wilde men. Maar dat was tegen het zere been van Willem I. Hij had in die jaren net België verspeeld (waarbij zijn kerkpolitiek tegenover de Rooms-Katholieke Kerk een belangrijke factor was geweest), en nu dreigde een belangrijk stuk cement van het restant van zijn koninkrijk ook nog te verbrokkelen. En daarbij: die opstandige boeven, de cocksianen, de fijnen, de separatisten, de dompers, of welke andere scheldnaam ook maar in omloop was, die opstandige vaderlanders wilden de naam 'gereformeerd' weer invoeren. Daarmee werd alle ontwikkeling vanaf 1800 als het ware teniet gedaan. Willem I was razend. Het leidde tot scherpe vervolgingen. Predikanten werden gevangen gezet, dragonders bij eerbare burgers ingekwartierd, samenkomsten werden uiteen gejaagd, er werden torenhoge boetes opgelegd. De overheid werd er rijk van. Maar het leverde Willem I ook veel kritiek op. Tot in het Engelse parlement werden hierover vragen gesteld.

Er kwam uiteindelijk een compromis: de nieuwe kerken moesten erkenning aanvragen, maar ze mochten het woord gereformeerd niet gebruiken in de naam. Sommigen deden dat en pasten zich aan, anderen weigerden dat, zij bleven 'onder het kruis' en hadden nog tot 1848 last van vervolging en

onderdrukking. Toen kreeg Nederland een nieuwe grondwet, waarin de gelijkberechtiging van alle kerkgenootschappen was opgenomen.

Ik heb altijd gedacht dat dit alles een stempel gedrukt heeft op de verhouding tussen de gereformeerden en het vorstenhuis. Veel gereformeerden waren van mening waren dat het Wilhelmus niet in een kerkelijk liedboek thuishoort (zoals in de hervormde bundel 1938 en het Liedboek), en ik zelf heb het Wilhelmus alleen maar na de zegen laten zingen. Gereformeerden (en gereformeerde bonders) hadden anarchistische trekjes en wat mij betreft blijft dat in de PKN zichtbaar.

In 1999 verscheen het boek *Wat was er aan de Hand naar Leiden?*, een boek over onze kerk, geschreven door ons gemeentelid Kees van Leeuwen. Ik ben er nog altijd blij mee dat de toenmalige kerkenraad besloten had het 100-jarig bestaan van dit gebouw uitgebreid te vieren, en Kees bereid vond dit op te luisteren met een boek. Ook een monument, zij het geen rijksmonument. Maar wel een monument van honderd jaar kerkelijk leven en van vakmanschap. Uiteraard legde Van Leeuwen de nadruk op de geschiedenis vanaf 1899 – aanleiding was immers het 100-jarig bestaan van dit gebouw – hoewel er ook aandacht is voor de jaren daaraan voorafgaand. Langs een omweg kwam ik de gereformeerden in Nieuwer-Amstel een paar jaar geleden opnieuw tegen, en omdat er sedert het onderzoek van Van Leeuwen nieuwe archieven beschikbaar zijn gekomen die hier van belang zijn, heb ik me nog eens opnieuw in die voorgeschiedenis verdiept en het beeld aangescherpt. Ik heb natuurlijk dankbaar gebruik gemaakt van wat Kees en anderen hebben geschreven, zonder hen – u kent me – in alles slaafs na te volgen.

Als teken van dank en waardering voor al het werk dat Kees voor onze gemeente en voor mij persoonlijk heeft verzet, hierbij een eerste exemplaar voor hem. Kees heeft jarenlang zijn talent beschikbaar gesteld aan de redactie van ons wijkblad, en van mij heeft hij honderden bladzijden kerkgeschiedenis kritisch doorvorst. Hij is daar niet vromer van geworden, en hij is er niet meer van ons gereformeerde voorgeslacht van gaan houden. Integendeel. Het zijn lastige mensen, die gereformeerden, en ze hadden zo hun streken. Dat is een nadeel van kerkhistorische arbeid: je krijgt een kijkje in de keuken. Je ziet hoe de taart gebakken wordt, en soms is dat genoeg. Het tweede exemplaar overhandig ik aan Trijntje, van huis uit hervormd, maar, als ik het zo zeggen mag, een beetje op wieltjes. Het is helemaal goed gekomen met Trijntje. Het derde exemplaar overhandig ik aan de man die ons met vaste hand uit het diensthuis van het kerkelijk isolement heeft geleid en de Protestantse Gemeente Amstelveen Zuid heeft ingeloodst. En ik doe dat onder het opstandige motto: Opdat wij niet vergeten! Dat we dit niet vergeten: dat Jezus geboren werd in een stal, en stierf aan een kruis. Hij was niet welkom toen hij geboren werd, hij was niet welkom vanwege zijn boodschap. Als wij, als voormalig gereformeerden, dat besef meenemen naar de Paaskerk, waar men dit alles natuurlijk allang weet, komt alles goed.

M.J. Aalders

